

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Й формують в учнів навички та вміння самостійної роботи, спонукають до творчого, логічного, аналітичного мислення, критичного оцінювання своїх навчальних досягнень у процесі вивчення тієї чи іншої теми, дають змогу об'єктивно оцінити навчальні досягнення та індивідуальні зусилля в опануванні даної теми тобто навчають дитину вчитися. Учень, який вміє здобувати знання та вміння самостійно, готовий до постійного підвищення свого освітнього рівня, має потребу в актуалізації та реалізації свого особистісного потенціалу, а отже, здатність до саморозвитку, зможе успішно адаптуватися до мінливих вимог сьогодення та самореалізуватися.

Література:

1. Осипова Л. А. Информационно-образовательные проекты как средство формирования когнитивной компетентности: дис. ... канд. пед. наук: – Брянск, 2008. – 146 с.
2. Потанина О. В. Когнитивная компетенция: сущность, структура, содержание // Педагогика и психология. – 2009. – Т. 14. – № 1. – С. 29.
3. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской. – М. : Эйдос, 2002. – 189 с.

Гуменна Н. А.*

РЕФЛЕКСІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглянуті особливості забезпечення пізнання суб'єктом освіти своєї діяльності. Наведені та охарактеризовані основні компоненти психолого-педагогічної компетентності під час організації навчання за особистісно-орієнтовними технологіями. Розкриті методичні основи організації рефлексії учня на уроках хімії та біології.

Сучасний етап розвитку освіти України характеризується інтенсивним пошуком нового в теорії та практиці. Змінилося соціальне замовлення суспільства школі, що передбачає формування особистості, здатної до творчості, до самостійного, свідомого цілевизначення своєї діяльності, здатної до саморегуляції, яка забезпечує досягнення цієї мети. Іншими словами, суспільству потрібна особистість – суб'єкт діяльності, здатний самостійно визначати цілі своєї діяльності, планувати її, підбирати способи її здійснення, який несе відповідальність за результати своєї діяльності. Потрібна особистість, яка вміє працювати на результат, яка здатна до певних соціально-значущих досягнень.

Зазначені особливості на сьогодні є основою для технологізації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, що є достатньо актуальною проблемою.

При розгляді проблеми технологізації навчального процесу з біології та хімії не можна обійти увагою цікавий і багато в чому

---

* Гуменна Н. А.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

суперечливий досвід вивчення цієї проблеми зарубіжними дослідниками (як близького, так і дальнього зарубіжжя). У цьому плані вагомий внесок дидактичного вивчення й узагальнення значного обсягу технологій навчання належить М. В. Кларіну [2].

Поряд із дослідницькими роботами останнім часом почала з'являтися і спеціальна навчальна література з теорії, методології і методики застосування технологій навчання в навчальних закладах. Перш за все це дидактичні роботи А. М. Алексюка, В. Ф. Башаріна, А. С. Нісімчука, О. С. Падалки, І. С. Підласого, Г. К. Селевко, О. К. Філатова, Д. В. Чернилевського, І. С. Якиманської та ін., у яких розкрито зміст поняття «педагогічна технологія», описано різноманітні технології навчання, проведено їх класифікацію. Наукові праці зазначених авторів детально розглянуті О. М. Пэхотою [3].

Мета роботи полягає в окресленні дидактичних умов, що сприяють підвищенню ефективності вивчення природничих дисциплін та конструюванню особистісно-орієнтованої технології навчання старшокласників біології і хімії.

Освітній процес будується на співпраці учня та вчителя, що спрямована на спільне конструювання програмної діяльності. При цьому обов'язково враховуються індивідуальна вибірковість учня щодо змісту, виду та форми навчального матеріалу, його мотивація, прагнення використати свої знання самостійно, за власною ініціативою в ситуаціях, не заданих навчанням.

Учень вибірково ставиться до всього, що сприймає із зовнішнього світу. Далеко не всі поняття, організовані в систему за всіма правилами наукової та педагогічної логіки, засвоюються учнями, а тільки ті, що входять до складу їхнього особистого досвіду. Тому первинною точкою в організації навчання є актуалізація суб'єктного досвіду, пошук зв'язків, визначення зони найближчого розвитку. Аналіз змісту діяльності вчителя під час організації навчання за особистісно-орієнтованою технологією дозволяє дійти висновку, що необхідною умовою реалізації ним основних вимог особистісно-орієнтованого навчання є високий рівень його психолого-педагогічної компетентності, структурними компонентами якої є:

- диференціально-психологічний – знання про особливості засвоєння навчального матеріалу конкретними учнями відповідно до їхніх індивідуальних і вікових характеристик;
- соціально-психологічний – знання про особливості навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності навчальної групи і конкретного учня в ній, про особливості взаємовідносин вчителя з класом, про закономірності спілкування;
- аутопсихологічний – знання про позитивні і негативні сторони власної діяльності, особливості власної особистості, негативні риси власного характеру.

Останній компонент можна розглядати як рефлексивність педагога, яка поряд із гнучкістю, емпатійністю, здатністю до

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

співробітництва, комунікабельністю, емоційною привабливістю входить до переліку найбільш важливих для педагогічної професії якостей.

Рефлексія – це принцип мислення людини, спрямований на осмислення й усвідомлення власних форм поведінки та їх передумов; критичний аналіз змісту власних знань та методів їх пізнання; побудову власної траєкторії самопізнання, спроможної розкрити внутрішню будову і специфіку духовного світу людини.

Педагогічна рефлексія визначає ставлення вчителя до себе як суб'єкта професійної діяльності. Здатність порівнювати, зіставляти власну оцінку себе з оцінками інших учасників взаємодії допомагають учителю усвідомити те, як він сприймається іншими людьми – учнями, колегами, батьками [4].

У системі «вчитель-учень» виникає необхідність урахування специфіки прояву рефлексії на кожному шкільному віковому етапі. У психологічних дослідженнях виділяють чотири сфери існування рефлексії:

- мислення, спрямоване на розв'язання задач (як проблемно-конфліктних ситуацій), потребує рефлексії як переосмислення власних дій;
- діяльність, у якій фіксується установка на кооперування та взаємопідтримку;
- спілкування передбачає доступність власного досвіду людини для інших і відкритість досвіду інших для себе;
- самосвідомість, яка потребує рефлексії під час визначення внутрішніх орієнтирів і способів розмежування «Я» і «не-Я».

Ураховання зазначених сфер рефлексії в навчальній діяльності отримало назву «рефлексивного управління». Цей термін вперше ввів В. А. Лефевр у рамках математичної психології, а в педагогіки він вперше був застосований Ю. М. Кулюткіним і Г. С. Сухобською. Сутнісна характеристика рефлексивного управління полягає в тому, що метою спільної діяльності вчителя й учнів є розвиток у суб'єктів навчання здібності до самоуправління й самореалізації в освітньому процесі. Психологами доведено, що ніяке управління шляхом інструкцій, настанов, переконань, примушень не може замінити і навіть порівнятися за якісним ефектом із самостійною діяльністю, спрямованою на досягнення самостійно поставленої цілі за допомогою засобів, обраних теж самостійно. З огляду на це рефлексія виступає тим механізмом, що здатен запустити саморозвиток особистості. Характерною рисою рефлексивного управління є делегування багатьох повноважень і відповідальності за результати навчання самим учасникам освітнього процесу. Специфіка рефлексивного управління навчальним процесом полягає в тому, що він пробуджує власну активність і самостійність учнів, впливає на процеси самоуправління і тим самим забезпечує їхню суб'єктну позицію в освітньому процесі.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

В основі технології рефлексивного управління лежать поняття про цикл рефлексивного управління на стадії рефлексії. Під циклом рефлексивного управління Т. І. Шамова розуміє цикл взаємодії вчителя й учня, який приводить до:

- розширення функцій учня;
- переходу від позицій реагування (виконання) до позиції організатора власної діяльності і співорганізатора навчального процесу;
- зростання самостійності учня під час виконання певних видів діяльності.

Кожний такий цикл може бути представлений послідовністю стадій:

1. стадією рефлексивного аналізу;
2. конструктивно-орієнтаційною стадією;
3. стадією стабілізації;
4. стадією системної рефлексії [5].

Незалежно від того, який етап управління діяльністю здійснюють учитель і учень (аналіз ситуації, планування чи проектування діяльності, виконання плану чи контроль і корекцію результатів діяльності), цикл повинен повторюватися в кожній із перерахованих управлінських функцій.

Процесуально рефлексивне управління повинно починатися на першому занятті з вивчення нової теми виконанням різноманітних контрольних робіт, що дозволять виявити рівні сформованості у школярів знань та вмінь. За результатами написання робіт необхідно здійснити поділ учнів на групи, що відповідають репродуктивному, конструктивному і творчому рівням засвоєння знань. У ході спілкування з учнями визначити їх орієнтацію на бажаний вид діяльності та форму переробки нової інформації (словесну, наочну, умовно-символічну). У результаті виконаної роботи вчитель про кожного учня отримує інформацію:

- про рівень засвоєння знань;
- про способи навчальної діяльності, яким віддають перевагу учні.

Важливим фактором, який впливає на ефективність рефлексії в процесі навчання, є різноманітність її форм, які відповідають віковим особливостям учнів. Рефлексія не повинна бути лише вербальною; учні середньої школи, наприклад, підбирають кольори для замальовування таблиць з різними елементами виконаної діяльності, учні старших класів – будувати графіки змін параметрів своєї діяльності протягом уроку.

Проблема, яка виникає під час введення елементів рефлексії в традиційний навчальний процес, полягає в тому, що учні не мають потреби в усвідомленні свого розвитку, не визначають причин своїх результатів або проблем, не можуть визначити що відбувається в ході їхньої діяльності.

Методика організації рефлексії учня на уроці включає наступні етапи:

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

1. Зупинка дорефлексивної діяльності. Якщо розв'язувалась задача і виникла проблема, то роз'язування зупиняється або завершується.

2. Відновлення послідовності виконаних дій. Усно або письмово описується все те, що було зроблено.

3. Вивчення складеної послідовності дій з точки зору ефективності, продуктивності, відповідності задачам, які були поставлені. Параметри для аналізу рефлексивного матеріалу обираються із запропонованих учителем або визначаються учнем на основі своїх цілей.

4. Виявлення та формулювання результатів рефлексії. Таких результатів може бути виявлено декілька видів:

- предметна продукція діяльності – ідеї, пропозиції, закономірності, відповіді на питання;
- способи, які використовувались або створювалися в ході діяльності;
- гіпотези стосовно майбутньої діяльності, наприклад, за якістю і кількістю.

5. Перевірка гіпотез на практиці в наступній предметній діяльності.

У якості опори для рефлексивної діяльності учням пропонуються орієнтовні питання:

1. Які мої головні результати, що я зрозумів, чому навчився?
2. Які завдання викликали зацікавленість і чому?
3. Як я виконував завдання, якими способами? Що я відчував при цьому?
4. Які виникли перешкоди і як я їх подолав?
5. Зауваження і пропозиції на майбутнє (собі, товаришам, учителю).

Учні обирають цілі під керівництвом учителя на різні проміжки часу: урок, домашню роботу, семестр, навчальний рік.

З перших уроків учитель разом з учнями з'ясовує сенс занять з предмета: що це за наука, які питання і проблеми розглядаються, навіщо потрібно її вивчати. Наприклад, на початку вивчення курсу хімії учням пропонується дати відповіді на питання: «Що таке хімія і навіщо її треба вивчати?». Кожен учень, виходячи з власного досвіду, записує свою відповідь, потім опитує своїх знайомих і записує відповіді про хімію та її вивчення:

- Що я думаю.
- Що думає мій товариш.
- Що думають мої батьки.
- Що думають вчені.
- Що думають вчителі.

На уроці учні зіставляють різні точки зору на сенс предмета та обирають ті, які їм більш співзвучні та зрозумілі. У подальшому формулюють головні цілі власної хімічної освіти.

Теоретичні відомості, отримані під час аналізу науково-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

методичної літератури, розкривають зміст забезпечення пізнання суб'єктом освіти своєї діяльності через рефлексійно-управлінську взаємодію. Систематичне використання наведених основних компонентів психолого-педагогічної компетентності вчителя в навчальному процесі дозволить ефективно застосовувати елементи особистісно-орієнтовного навчання.

Література:

1. Іваницький О. І. Сучасні технології навчання фізики в середній школі : [монографія] / О.І. Іваницький. – Запоріжжя : Прем'єр, 2001. – 266 с.
2. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / М. В. Кларин // Педагогика. – 2000. – №7. – С. 12–18.
3. Пехота О.М. Особистісно-орієнтована освіта і технології / О.М. Пехота // Неперервна професійна освіта: проблема, пошуки, корективи. – К. : Освіта, 2000. – 145 с.
4. Хуторской А. В. Современная дидактика : [учебник для вузов] / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
5. Шамова Т. И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе / Т. И. Шамова, Т. М. Давиденко. – М. : Центр «Педагогический поиск», 2001. – 384 с.

Домарацька С. І.*

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ УЧНІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ МЕТОДАМИ ТРВЗ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНЕРЦІЇ

У статті висвітлено використання методів ТРВЗ, зокрема технології розвитку творчої уяви на уроках хімії з метою розвитку креативності учнів.

У Національній доктрині розвитку освіти визначено основну мету державної освітньої політики, що полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя. Це вимагає переходу до особистісно орієнтованої моделі навчання, що націлює на пошук таких методів роботи, які забезпечуватимуть розвиток внутрішніх можливостей учнів, їхніх інтересів та творчих здібностей.

Проблема розвитку творчої особистості, підготовленої до прийняття рішень у нестандартних ситуаціях була об'єктом наукового інтересу багатьох дослідників: О. Долинної, Н. Вертуліної, В. Клименко та інших. Особливості розвитку творчого мислення були предметом досліджень педагогів і психологів: Л. Венгера, Л. Виготського, П. Гальперіна, А. Матюшкіна та ін.

Але створення умов для розвитку особистості – це не лише мета розвинутого суспільства, але й одна з умов її пристосування до інформаційного простору, що постійно змінюється. Тому проблема розвитку творчого начала в школярів, що

---

* © Домарацька С. І.